VANDMØLLEN I TUSE

AF TUSES HISTORIE. III.

Ved **Gunnar Olsen.**

Hvor tidligt Vandmøllen tages i Brug i Danmark vides ikke. Den nævnes første Gang 1175, men sandsynligvis har den været kendt langt tidligere. Gennem Middelalderen er Vandmøllernes Antal stadig blevet øget, især Valdemar Atterdag arbejdede ivrigt for Mølleriets Fremme. »Han vilde ikke, at Strømmene skulde løbe til Havet uden at gøre Nytte«, hedder det i sjællandske Aarbog. Maaske blev Tuse Vandmølle bygget paa hans Bud, men den kan ogsaa være langt ældre. Den omtales første Gang i Roskildebispens Jordebog fra ca. 1370. »Der er ogsaa en Vandmølle«, hedder det i Jordebogen, »den svarer aarlig 16 Pund Korn og maler gratis for Hovedgaarden«[1]). Kun engang senere i Middelalderen nævnes Møllen, og det er ganske forbigaaende. Ifølge et Brev af 9. Juli 1423 gives Tuse By og Mølle i Pant for 500 Mark lybsk, som Biskop Johannes af Roskilde laaner af Roskilde Domkapitel[2]).

Saa er dens Historie igen for lange Tider hyllet i Fortidens Mørke, først 1555 træffes den igen i Roskildegaards Lensregnskaber[3]). Nu er den blevet Kronens Ejendom og ligger som den øvrige Del af Tuse By under Roskildegaards Len. Den er bortfæstet til Jens Sørensen, der i aarlig Landgilde svarer 2 Læster Mel, en overordentlig stor Afgift. Da en Læst Mel var 40 Tdr., har det altsaa været 80 Tdr. Mel, Molleren skulde betale. Den store Afgift tyder paa et omfattende Mølleri, men Kronen har

sikkert ogsaa skruet Afgiften saa højt op som overhovedet muligt. Jens Møller har haft Vanskeligheder ved at svare den, og har paa en eller anden Maade forsøgt at knibe udenom. 1556 maa han bøde 10 Daler til Kongen »for nogen Ondskab han beviste med noget Mel«[4]).

1583 er der kommet en ny Møller ved Navn Peder Jensen, Landgilden er stadig 2 Læster Mel. Havde denne store Landgilde været vanskelig at udrede før, blev det nu efterhaanden ganske umuligt, og det skyldtes den tekniske Udvikling inden for Mølleriet, der efterhaanden havde fundet Sted. I Middelalderens Slutning var Vindmøllen opfundet i Holland, nu havde den faaet Indpas i Danmark og bredte sig rask, Vindmøller kunde jo bygges overalt; ogsaa paa Holbækegnen havde Vindmøllerne begyndt at komme frem.

1595 klager den Tuse Møller til Kancelliet over de »mange adskillige Vindmøller, som i nogen Tid er blevet bygget, hans Mølle til ikke ringe Skade og Afbræk«. Han beder derfor om, at han maa faa sin Landgilde nedsat og foreslaar, at der skal udtages Oldinge, som kan taksere hans Mølle til den Landgilde, den nu er i Stand til at udgive[5]). Møllerens Klage blev hørt. Lensmanden paa Roskildegaard fik Ordre til at udtage Oldinge, der var i Stand til at taksere Møllen uden nogen Vild eller Vilje. Desuden fik han Besked om at skaffe Møllen nye Møllestene, hvis ellers Kronen plejede at sørge for det, og hvis den ikke plejede det, skulde han alligevel lade Stenene anskaffe og saa lade Mølleren betale ved Lejlighed »paa det, at Møllen ikke skal staa øde, og vi saaledes miste vor Landgilde og Rettighed«. Det var de nødstedte Fæsteres sædvanlige Chance, Kronen vilde ikke lade dens Ejendomme blive øde, hellere faa lidt end intet, var bestandig dens Princip. Takseringen har sandsynligvis fundet Sted kort efter, og de mødte Oldinge har ladet Landgilden sætte til 13 Pund Mel[6]), for denne Landgilde staar Peder Sørensen anført 1601[7]).

Et Par Aar senere er Peder Møller forsvundet, den nye Møller hedder Hans og benævnes almindeligvis Hans Møller. I hans Tid rammes Møllen af en Katastrofe. Et voldsomt Tøbrud foraarsagede 1604 en saa voldsom Strøm i Tuse Aa, at Mølledæmningen blev nedbrudt, og stor Skade blev forvoldt Mølleværket. Hans Møller kan ikke selv klare Sagen og klager til Kronen, og 24. Marts 1604 faar Lensmanden Bud om at lade Dæmningen udbedre og Mølleværket istandsætte, dog med den ringest mulige Bekostning. Argumentet er det sædvanlige, Kronen bør ikke gaa glip af sin Landgilde[8]).

Det er blevet gjort, men i Længden slog Kronens Omhu ikke til. Hans Møller kom i Restance med sin Landgilde, 1613 er Restancen i alt 20 Pund 3 Skpr. Mel, og dertil skylder han paa anden Vis 3 Mark og 4 Skilling til Kronen. Han dømmes derfor til at have sit Fæste forbrudt, og hans Gods og Bo skulde gives Kronen til Dækning for Tabet af Landgilde. Al hans Ejendom blev vurderet til 20 Dlr. 1 Mk. og 3 Sk., men det formaaede ikke nær at dække hans Skyld[9]).

Møllen blev nu fæstet til Hans Jensen fra Trønninge, han faar den uden Indfæstning og faar Ret til at bruge den med Kværn, Dæmning og alt Tilbehør. Heller ikke han formaar at klare Sagerne, Landgilden har sandsynligvis været saa høj, at det under de givne Forhold var umuligt at udrede den. 1616 staar Møllen stadig øde og ufærdig, og Landgilden er ikke betalt, Hans Jensen skylder de 13 Pund Mel og dertil 14 Dlr. og 3 Sk.[10]). Aaret efter rømmer han fra Møllen, der nu kommer til at staa øde og ubeboet. En Eng, som hørte til Møllen og laa nede ved Tuselund, fæstes Aaret efter bort til Gaardmand Jens Hansen, Tuse[11]).

Tuse Mølle var dog ingen sørgelig Undtagelse, mange andre af Lenets Møller var i ringe Stand. Aar efter Aar melder Lensregnskaberne om store Summer, der maa afkortes af Møllernes Landgilde. Omsider blev det for meget.

1619 kom fra Kronen Bud om, at alle Lenets Møller skulde sættes i god og forsvarlig Stand. Tuse Mølle, der vel har været særlig haardt medtaget, skulde opbygges helt fra ny[12]).

Det blev en dyr Historie; mangehaande Materialer maatte skaffes til Veje og meget Arbejde udføres. Saavidt muligt benyttede Kronen sine egne Materialer, Egetømmeret blev saaledes taget i Tuselund. Hernede sad de to Tuse Mænd Peder Jensen Puge og Niels Lauridsen Savskærer hele Sommeren og savede Tømmer og Planker til Møllen, ialt blev det til 640 Stkr. Tømmer og 112 Egeplanker. For hvert Stk. Tømmer fik de 2 Sk., for hver Egeplanke 4 Sk. Egetømmeret alene var ikke tilstrækkeligt, der skulde ogsaa Fyrretømmer til, og det maatte købes. Det blev Holbæk, som fik den Forretning. 16 Stkr. 12, 14 og 16 Alens Fyrretømmer købtes der, desuden 2 Tylvter Tværlægter og 15 Tylvter andre Lægter. I Holbæk købtes endvidere 150 Tagsten og 4 Læster og 4 Pund Murkalk, paa Birkholm købtes 2000 Mursten og i Roskilde 2200 Lægtesøm til Vandrenderne og til at lægte Huset med, andre 2200 købtes til Brug ved Loftet. Mureren fik man fra Roskilde, og han hed Hans Kirkmand. Han fik Ordre til at mure Møllehuset op, siden skulde han sætte Skillevægge op, mure Skorsten og Bagerovn, sætte Bryggerskedel ind og hænge Tagstenene paa. Han arbejdede med sine Svende paa egen Kost, og de fik 20 Rdlr. for Arbejdet. Tømrerarbejdet udførtes af Oluf Andersen Bjerg, Tømrermand og Gaardfæster i Tuse. Han byggede Møllehus og Stuehus og et Rum til Bryggers og Bagers, desuden lavede han Vandslusen og Kørneværk. Han arbejdede som Murerne paa egen Kost. Der synes at være blevet nogen Kludder med Betalingen, Lensmanden maatte selv komme til Stede, før man blev enige om en Betaling af 80 Dlr., 1 Pund Rug, 1 Pund Byg og en Fjerding Smør. Sidst i Juli 1619 var Møllen færdig til Rejsning, alle Tuse Sognemænd deltog i den store Begivenhed. Lensmanden gav dem en Tønde

Øl til 2 Rdlr. til at fejre Begivenheden med. Endnu var alle Udgifter ikke klarede. Den 29. August maatte yderligere købes 13 Tylvter Brædder i Holbæk til Døre, Gavle og til Stibord i Vandrenden, og endelig maatte man anskaffe 60 Stkr. Savfjeller. I den følgende Uge kørte Tuse Bønder Tørv og Jord til Mølledæmningen for at sætte den i Stand, Jens Nielsen Soldat fra Roskilde førte Tilsyn dermed og lønnedes for Hvervet med 3 Rdlr.

Flere mindre Indkøb forestod endnu. Hos Ricard Glarmester i Roskilde købtes 6. September 8 nye Bly- og Glarvinduer for 8 Rdlr. 2 Sk., og samme Dag hos Christen Skoning Smed 7 Par Dørhængsler og Stabler. Samme Smed maatte lave 4 Billejern til Møllen, i alt udførte han Arbejde for 6 Rdlr. Hos Niels Skrædder, Roskilde, købte man dertil 4 Pund brunrød Farve til at udstaffere Murværket med.

Med alle disse Materialer og med hele denne Arbejdsindsats maa det have været en imponerende Mølle, som var rejst i Tuse, den har sikkerlig ogsaa faldet i Øjnene paa Folk, der kom ad Landevejen, men disse skulde ogsaa kunde se, hvem der havde ladet den bygge, og hvem der ejede den. Paa Bistrup Slot havde der siddet et Par Jernstænger med Knapper, de var taget ned, men nu kom de i Brug paany. Først blev de sat i fin Stand. Jakob Jakobsen, der tjente Salomon Christensen, København, farvede og anstrøg dem, det kostede kun 15 Sk. Christen Skoning Smed lavede 4 nye Ringe til de to Stænger, og paa den ene Stang satte han en ny Plade af kgl. Majestæts Jern. Povl Kobbersmed i Roskilde leverede 3 Kobberfløje til at sætte paa Stængerne, og disse blev af Peder Løkke udstunget med kgl. Majestæts Navn og Krone. Saa kunde det da ses, hvem der ejede den flotte Mølle.

Men Møllen var ikke alene bygget op for at kaste Glans over Kronen, den skulde ogsaa have en Møller, saa den igen kunde male og svare Kronen sin Landgilde. Den ny Møller blev da Oluf Andersen Bjerg, ham der havde

udført Tømrerarbejdet og som ellers havde en Gaard i Fæste i Tuse. Man har vel ment, at en Mand, der forstod sig paa Tømrerhaandværk, bedre vilde være i Stand til at holde Møllen ved Hævd. Han fik foruden den flotte Mølle Lov til at nøjes med at svare den halve Landgilde for 1619. Det slap han dog fri for, først fik han Nedsættelse til 3 Pund, fordi Møllen var blevet færdig saa sent paa Aaret, og til sidst slap han ogsaa fri for dem, da han anførte, at han manglede Møllestene og derfor ikke kunde male og fortjene noget.

Dette var et overbevisende Argument, Kronen maatte altsaa skaffe Møllestene. Der sendtes saa to Landskronamøllestene til Tuse, og Mathias Smed, Roskilde, lavede af 13 Skaalpund kgl. Majestæts Jern i Løbet af to Dage med egne Kul og Redskaber 2 Akseltoppe og 4 Akselringe. Desuden fornyede han en lang Jernstang til Kværnen.

Nu burde Oluf Bjerg have kunnet klare sig i den saa vel udstyrede Mølle, men det har sikkert knebet med at samle Kunderne, der nu i saa mange Aar havde maattet søge andetsteds hen, for at faa deres Korn malet. Allerede 1624 er det galt med ham, han anklages for at have ladet Møllen forfalde, og maa bøde 10 Rdlr. til Kronen for Møllens Brøstfældighed. 1630 er han helt færdig, han har maattet forlade Møllen for Armods Skyld, hedder det. Møllen har dog endnu været nogenlunde i Stand, idet den nye Møller, Anders Rasmussen, maa betale 30 Rdlr. i Indfæstning.

1636 nedsattes Landgilden for en Række Møller i Roskildegaards Len, Møllernes Fæstere maa til Gengæld gaa ind paa for Fremtiden selv at holde deres Møller ved Hævd og Bygning. For Tuses Vedkommende nedsattes Landgilden til 4 Pund 8 Skpr. Mel, altsaa en Nedsættelse til ca. en Trediedel. Anders Rasmussen syntes iøvrigt at have klaret sig hæderligt som Møller, der tales ikke om Landgilderestancer i hans Tid. Han var imidlertid ogsaa en Mand, som forstod at skaffe sig Ekstraindtægter, for-

uden Mølleriet drev han en sikkert indbringende Forretning ved at holde Smugkro. Naar Folk kom til Mølle og skulde vente paa at faa malet, kunde et Krus Øl sikkerligen være godt at korte Tiden med, det hændte derfor ofte, i hvert Fald for Jens Jensen Puge, Gaardmand i Tuse, og sagtens gik det mange andre som ham. Anders Møller nøjedes dog ikke med at sælge til de møllesøgende, ogsaa Ungdommen i Byen fik han Fingre i. Naar han i Sommeren 1636 skulde have løftet en Knob paa Lad og i den Anledning havde faaet samlet en Del unge Mennesker fra Byen og beværtede dem saa rigeligt, at de blev meget længere borte, end Bønderne havde givet dem Lov, kan man maaske ikke indvende særlig meget mod det. Særlig slemt var det vel heller ikke, naar Anders Pedersen, som tjente hos sin Broder Oluf Pedersen, nu og da drak i Møllen mod sin Broders og Husbonds Vilje, for det skete lige saa tit med Broderens Vilje, efter Broderens eget Udsagn. Men galt var det, naar de unge fik saa meget, at de kom i Slagsmaal, og det hændte. Engang i 1636 blev der saaledes en større Bataille. Jens Mortensens Folk havde været derhenne, de var blevet fulde og kommet i Klammeri med Ifver Pedersens Folk. De har sandsynligvis ikke kunnet klare sig, for de løb hjem fra Striden og tog Jens Mortensens Værge. Denne svære Udrustning har formodentlig bragt dem Sejren i Hænde, men først efter at Skeden var brudt i Stykker, og Balgen blev borte ved samme Lejlighed.

Værst gik dog unægtelig Møllerens Krohold ud over Ifver Mortensen, idet Mølleren drak hans Kone fuld, og naar hun saa kom hjem, lavede hun svært Klammeri med den arme Mand.

Alt dette kom frem paa Tuse Herredsting Lørdag d. 25. Februar 1637, da Ridefogden paa Roskildegaard, Jens Pallisen, paa sin Husbonde Sivert Urnes Vegne anklagede Anders Møller for Krohold og Ølsalg ved Nat og Dag mod Forordningen. Anders Møller vedgik det forbudte Ølsalg, men hævdede, at han intet kendte til det efterfølgende

Klammeri og Slagsmaal. De Tuse Bymænd traadte derefter frem og aflagde deres Vidnesbyrd, som de bekræftede med Ed og oprakte Fingre. Rasmus Pallisen fandt Anders Møller skyldig, han skulde have sine 10 Daler forbrudt og betale alle Sagens Omkostninger, han fik dog tre Uger til at ordne Sagen i Mindelighed i, ellers skulde Dom fældes. Anders Møller søgte paa en eller anden Maade at faa sonet Tvistigheden, men det lykkedes ham ikke, og den 10. Marts faldt Dommen, han maatte op med 10 Daler[13]).

1640 var Anders Møller blevet ked af Møllen, han fæster Jørgen Sørensens Gaard i Tuse, mens Møllen blev fæstet af Hans Sørensen[14]). Om ham er der ikke meget at berette. Han maatte opleve de haarde Svenskekrige 1657—1660, og de gik haardt ud over Møllen. I Roskilde Lens Jordebog 1660—61 nævnes han endnu ved Møllen, men 1662 er han borte, og Møllen siges at være ruineret, afbrændt og ubrugelig[15]). 1664 er den stadig øde og ude af Brug. Saalen er ikke beslaaet, og Hjulet har intet Vandfald, kun med stor Bekostning kan den sættes i brugbar Stand, hedder det. Trods dens ringe Forfatning sættes den dog ved Matriklen 1664 til 21⅔ Tdr. Htk. i Mølleskyld[16]).

Under de store Salg af Krongods efter Krigen afhændede Kronen ogsaa Tuse Bys Gaarde, men Møllen blev foreløbig ved Kronen. 1666 nævnes den som solgt til Mogens Friis til Boller og Faverskoug[17]). Handelen er paa en eller anden Maade ikke gaaet i Orden, idet Møllen 1667 skødes til Thomas Bartholin paa Hagestedgaard. Kronen forbeholdt sig dog Tilbagekøbsret, og allerede 1668 kom den atter under Kronen[18]).

Dens Forfatning var stadig ganske elendig, 1674 hedder det i en »Allerydmygeligst og underdanigst Memorial til kongelig Majestæts Skatkammer[19])«:

> Underdanigst begæres det hvorledes med Tudse Vandmølle skal forholdes, om jeg den til en dygtig Møller maa bortfæste, om nogen sig dertil vil lade finde for 4½ Pund Mel aarlige Mølleskyld

som den er nu sat og takseret for at skulle kunne skylde aarligen, samt med hvor mange Aars Frihed det maa ske for Møllen at forfærdige og bringe paa Fode efterdi den udi i nogle Aar haver staaet øde, og er at befrøgte, at dersom den ikke med det forderligste er at blive fornyet, at den ganske bliver et øde Sted, hvor aldrig mere nogen Mølle nogen til Gavn kan blive funderet, fordi ikke alene den ringe Bygning forfalder, mens vel ogsaa Dæmningen som er ganske nedbrudt og øde jo mere og mere forsvages, tilmed er Møllen i sig selv ikkun en Græsmølle.

Formoder allerunderdanigst herpaa Skatkammerkollegii Resolution mig til Efterretning.

Allerunderdanigst

Niels Pedersen Brink.

Denne Skrivelse syntes at have frugtet, Møllen maa Tid efter anden være kommet saa nogenlunde i Stand igen. I Markbogen fra 1682 berettes der, at den er fæstet til Peder Jørnsen. Den har da to Underfalds Græskværne, en til Mel og en til Malt. I Melkværnen er Stenene 1 Alen brede fra Øjet (Diameteren er altsaa lidt over to Alen, Løberen er 1½ Kvarter tyk, Liggeren ¾ Kvarter. I Maltkværnen er Stenen 4½ Kvarter brede fra Øjet. Liggeren 10 Fingerbredder tyk og Løberen 1 Kvarter[20]).

I Matriklen 1688 sættes Møllen til 7 Tdr. 3 Skpr. Htk. Mølleskyld[21]).

Landbrugskrisen i 1680'erne rammer Møllen haardt, Peder Jørnsen forsvinder fra den, 1690 beretter Sognepræsten, at Møllen er øde og ubesat, en fattig Husmand, Peder Ibsen, sidder paa Møllen, for at Bygningerne ikke helt skal forfalde eller blive bortstjaalne. Kvæg har han ikke, og kun et brugeligt Ildsted i Møllehuset[22]). Peder Ibsen nævnes i en Aarrække i Ekstraskattemandtallerne, bestandig er hans Kaar kummerlige, og nu og da har han et Par Heste, som Regel ingen.

I hans Tid sker den betydningsfulde Begivenhed, at Møllen definitivt gaar fra Kronen, idet den 1695 overdrages til Ejeren af Vognstrup, Assessor Jens Hellegaard, for 45 Rdl.[23]). Ejerskiftet medfører tilsyneladende ingen

Forbedring af Møllens Stilling. 1704 anføres, at Jens Ibsens Kone væver for Folk. Ekstrafortjeneste har sikkert ogsaa været nødvendig.

Omsider forsvinder Peder Ibsen fra Møllen, og Hans Christensen kommer i hans Sted. Ogsaa han sidder smaat i det. I 1712 hedder det, at hans Kaar kun er maadelige. Trods Fattigdommen maa Hans Møller dog punge godt ud til Ekstraskatterne. 1711 giver han 4 Rdl., 1712 2 Rdl. 5 Mk. og 1¾ Sk., 1715 6 Rdl. Hans Kaar bedres dog lidt efter lidt, 1715 har han Heste og beslagen Vogn. Da Krigen er forbi, og Tiderne bedres en Smule, naar han at blive en ganske holden Mand efter Tidens Forhold. Blandt andet anlægger han en hegnet Have ved Møllen.

Dette og meget andet kommer frem ved Skiftet efter hans Død i November 1731. Da mødte nemlig Ridefogden paa Vognserup, Hr. Niels Hellegaard, sammen med Rasmus Møller og gamle Niels Jensen, begge Gaardmænd i Tuse, for at skifte og dele mellem Enken, Maren Ibsdatter, og Hans Christensens fire Børn, Sønnerne Christen, der var 25 Aar, Jens Hansen, 13 Aar, og Søren Hansen, 9 Aar, samt Datteren Karen Hansdatter.

Boet blev registreret og vurderet, og det var et for de Tider overordentligt righoldigt Bo[24]).

Skifte efter Hans Christensen Møller.

I Stuen:	Rdlr.	Mark	Skilling
1 Fyrre Bord med Skuffe under	1		
1 lang Kiste Bænk		3	
1 Slag Bænk	1		
1 liden Egeskab		3	
1 større dito	3		
1 Læder Lænestol	1		
1 lidet Bord		2	
1 gammel Stol			4
1 Bagstol			8
1 liden Træstol			8
2 træ Skamler			10
1 Flint	1	2	

	Rdlr.	Mark	Skilling
1 dito	1		
1 Jern 2 Lispunds Bismer	1	2	
1 Jernkakkelovn	12		
I nye Stuen:			
1 Ege Kiste	4		
1 Fyrre Kiste	1	2	
1 lidet rødt Skab	1	1	
1 lidet Fyrre Bord	1	1	
1 Fyr Sengested	1	3	
1 hvid linned Dyne	3		
1 dito med gule Ender	3		
1 Overdyne, Olmerdug	2		
2 Blaarligtens Hovedpuder	3		
3 smaa Hovedpuder	1		
2 Blaargarns Lagen		3	
1 grønt Omhæng		1	
1 Himmelseng med Egestolper, det andet Fyrretræ	2		
1 Omhæng af tærnet Tøj		3	
1 Overdyne af Olmerdug med røde og grønne Kanter	2		
1 Dyne med gule Ender	2		
1 dito ulden Dyne	1	2	
2 dito	5		
1 Hoved Pude	1	2	
3 dito	2	2	
1 Par Blaagarns Lagen	1	2	
1 Jern Kølle	1	1	
2 Jern Vægge	1	1	
2 Skov Økser	1		
4 Haand Økser	1	3	
1 bred Økse		3	
2 Jern Stænger	2	1	
3 Hamre		3	
4 Saver	1	2	
I Køkkenet:			
1 Sengested			6
1 ulden Dyne, 1 Skinddyne	1	1	
3 Hovedpuder, 1 Sengeklæde	1	1	
1 Mel Bænk	1		

	Rdlr.	Mark	Skilling
1 Ege Kar, 1 Fyrre Kar		2	
1 lidet dito	3		
1 Brøgger Kedel indemuret i Loen	15		
1 Kedel	4		
1 Halvtønde Kobberkedel	7		
4 Kobberkedler	12		
1 Thee Kedel	1	2	
1 Kobber Potte	1	2	
1 Kobber Tragt		2	
1 Fyrre Bækken	1	2	
2 Malm Pander	1	2	
2 Messing Kedler	1	2	
1 Kobber Kedel, 1 dito	5	2	
2 Messing Fade		2	8
1 Messing Fyrbækken		2	
1 Messing Fyr Fad			10
3 Lyse Stager		3	
3 Jern Gryder	3		
1 Jern Trefod		2	
1 Ildtang		1	
7 Tinfade a 3 Mark	5	1	
11 Tin Tallerkener	2	1	8
1 Tin The Potte			12
1 Tin Skaal med Laag		1	14
1 Jern Pande			12
I Kælderen:			
2 Tdr. Mjød a 12 Rdlr.	24		
4 Øl Tønder	4		
2 halve Øltønder		2	
2 Brændevinsanker		2	8
2 Stande Halvtønder			12
4 Sildefjerdinger		1	
2 smaa Ølflasker		1	
1 Øltragt			4
I Drengekammeret:			
1 Sengested		1	
1 ulden Overdyne	1		
1 Underdyne, 2 Hovedpuder	1		
1 Par Blaagarnslagen		3	
1 gl. Dyne		2	

	Rdlr.	Mark	Skilling
I Møllehuset:			
1 Seletøj, 1 gl. dito	2		
1 Par Hamler til Hestemøllen		1	
2 Age Stole med Jernkrog		2	
1 Hjulbør, 1 gl. Sadel		1	8
2 Haar Vævere		2	
Paa Mølleloftet:			
1 Fiskervaad	2		
I Gl. Kurve Fading		2	
1 vægge, 1 Plovhammel	1	1	
2 Deig Trug	1		
3 Sildefjerdinger a 4 Sk.			12
3 gl. Stander Tønder		1	48
I Gaarden:			
1 Vogn med Behør	16		
1 Træ Vogn	8		
2 Par Høst Hækker			
1 Par Møg Fjæller			
1 Jerntrækketøj		1	8
Bag og Frem Reb til Vogn		2	
5 Stkr. Holde Meier	1	1	
1 Plov med Behør	1	2	
1 Træ Harre		1	8
1 gl. ubrugelig Tromle		1	
Bæster:			
1 Sorte Brun Hest, 8 Aar	16		
1 sort blisset dito, 12 Aar	10		
1 sort snuppet Hest, 17 Aar	4		
1 brun Hest, 17 Aar	4		
1 brun Hest, 13 Aar	5		
Kvæg:			
1 sort hjelmet Ko, 13 Aar	6		
1 rød skjoldet, 12 Aar	6		
1 sort Ko, 6 Aar	6		
1 Kvie	3		
10 Faar a 1 Rdlr.	10		
13 Stkr. Svin a 1 Rdlr.	13		

	Rdlr.	Mark	Skilling
Korn i Straaet:			
Efter 14 Skpr. Byg kan regnes, at der bliver i det højeste 12 Tdr. a 1 Rdlr.	12		
Havre efter nøje Overregning og Vurdering 20 Tdr. a 1 Mark 8 Sk ...	7	2	
Linned:			
4 Par Hvergarns Lagen a 2 Rdlr. ...	8		
2 Par Blaargarnslagen	2		
2 Par Pude Vaar	1		
2 Duge, 2 dito	1	1	
2 Haand Klæder		2	
1 Messing Rive Jern		1	6
Paa Leje:			
1 Jern Kakkelovn hos Smeden i Tuse	8		
1 dito hos Lars Brand i Allerup	8		
1 Væv hos Peder Ditbus i Trønninge	6		

Ialt beløb Boets samlede Værdi sig til 368 Rdlr. 3 Mk. 10 Sk.

Boet er i mange Henseender usædvanlig velforsynet, naar det sammenlignes med den Tids Bondeboer. Især træder den store Mængde Kobber, Messing og Tinsager stærkt frem, det har været et velforsynet Køkken, den Møller havde. Mjødtønderne hører ogsaa til de sjældne Sager, overhovedet tyder disse sammen med de mange Øl- og Brændevinstønder, der nævnes, paa, at det ikke har skortet paa Drikkevarer i Møllen, og saa kan man vist slutte, at Maden ogsaa har været rigelig. Bemærkelsesværdig er desuden den store Samling Tømrerredskaber, man skulde tro, Hans Møller, ligesom Oluf Bjerg i sin Tid, ogsaa har været en Slags Tømrer. Endelig er der de tre Jernkakkelovne, de var heller ikke almindelige. Mange kunde vel ikke udrede den relativt store Sum, de kostede, og maatte derfor, hvis de vilde have Jernkakkelovne, leje dem af de mere velstillede; i det lange Løb har Forretningen nok været bedst for Mølleren.

Møllerens Klæder omtales ikke i Vurderingen, efter en senere Meddelelse i Skiftet er de blevet delt mellem den afdødes Sønner, til Gengæld fik Datteren saa Lov til at arve lige med sine Brødre.

Det var dog ikke alle 368 Dlr., der kunde komme til Deling mellem de efterlevende. Først og fremmest skulde der af Boet udtages Penge til Stedets Fæld, d. v. s. Møllen skulde gennemgaa en Hovedreparation, inden den fæstedes ud paany, og de Omkostninger, der antoges at ville løbe paa denne, betegnedes som Stedets Fæld. Det var ogsaa Vurderingsmændenes Sag at afgøre, hvor meget der skulde bekostes paa Møllen. Det blev: Tækning af hele Huset, hvortil der vilde medgaa 10 Læs Langhalm. 4 nye Bjælker skulde sættes op. Mølleakslen skulde repareres, Mølledammen ligeledes. Under Skæreværket skulde sættes to nye Fodstykker. Stampetruget og Møllehjulene skulde ogsaa have en Omgang, og endelig skulde der en ny Stuebjælke og nye Brædder over Køkkenloftet. Ialt beløb Møllens Fæld sig til 34 Dlr. 2 Mark og 8 Sk. Der skulde desuden være fuld Besætning til Stedet, før det overtoges af en ny Fæster, Møllen takseredes i saa Henseende til at mangle 2 Heste, deres Pris sattes til 12 Dlr. Stykket.

Af Boet skulde desuden Begravelsens Omkostninger udredes, de var paa 45 Dlr. Saa er den brave Møller ogsaa nok kommet hæderligt i Jorden. Folkelønnen skulde dertil betales, en Karl, Lars Aagesen, skulde for 1 Aar have 18 Dlr., en anden 8 Dlr. for et halvt. Datteren Karen mente, hun havde et Aars Løn tilgode, det var 9 Dlr. Endelig skulde der af Skiftet betales Kosten til 1. Maj, der mente at ville medgaa Rug og Byg for 19 Dlr., Malt for 12. Med Skiftesalær og Betaling til Vurderingsmændene blev Boets Udgift ialt 180 Dlr. 3 Mk. 8 Sk. Tilbage blev 188 Dlr. 2 Mk., en meget stor Sum i de Tider, da de fleste Boer havde langt større Udgifter, end deres Værdi var sat til. Enken fik Halvparten, 94 Dlr. 1 Mk., hver af Børnene 23 Dlr. 2 Mk.

Tuse Mølle maatte nu have en ny Møller, og det blev Jens Andersen fra Tuse. Hans Fæstebrev findes i Afskrift i Vognserup Fæsteprotokol. Jens Andersen forpligtede sig ifølge dette til at svare 20 Dlr. aarlig af Møllen, og dertil klare alle kongelige Skatter, ordinære som ekstraordinære. Han skulde have det Egetømmer gratis, der var nødvendig til Møllens Reparation, men Møllestenene skulde han selv sørge for. Skulde en pludselig Vandflod true Mølledæmningen, skulde han have Hjælp af Vognserups Bønder til at hindre Katastrofer. Den indhegnede Have skulde blive ved Møllen. Der loves ham i Brevet, at om han betaler, hvad han skal, og holder Møllen i god Stand, skal han altid forblive ved Møllen. Fæstebrevet omtaler en Hestemølle foruden Vandmøllen. Hestemøllerne blev, som det fremgaar af Navnet, trukket af Heste ved Hjælp af en Omgang, nu kunde der altsaa males, selv om Vandet i Tørketider svandt hen i Aaen.

Jens Andersen betalte troligt sine Skatter i rette Tid, og han har formodentlig gjort det samme med Landgilden, der foreligger i hvert Fald ingen Vidnesbyrd om det modsatte. 1746 dør han, og Møllen overtages af hans Stedsøn, Jens Hansen[25]), der faar Lov at beholde alt, hvad der findes i Stervboet mod at han satte Møllen i Stand paa egen Bekostning. Jens Hansen syntes at have taget meget energisk fat. Foruden Møllen gav han sig i Lag med en øde Gaards Jord, og han maa have faaet noget ud af det, for 1747 faar han den regulært i Fæste af Herskabet. Billigt fik han den ikke, han skal svare de fulde Skatter, Afgifter og Landgilde, dertil passe Gaarden med Pløjning, Sæd og Høst lige med de andre Bønder og endelig forpligtige sig til to Københavnsrejser aarlig.

Men Jens Møller kunde ikke klare baade Mølleriet og Landbruget, Møllen forfalder, og han selv forfalder med. En Retssag paa Tuse Herredsting viser, i hvilken Retning det gaar[26]). Købmand Siersted, Holbæk, stævner ham, for at faa ham til at betale de Penge, han skylder ham. Skønt

lovligt stævnet møder Jens Møller ikke paa Herredstinget. Nogen stor Sum drejede det sig ellers ikke om, 3 Rdlr. 1 Mk. og 6 Sk., men Gælden var gammel, den stammede fra 1752, for Pengene var købt Salt, Tobak, Tjære og Fyrrebrædder, altsaa overvejende absolut nødvendige Ting. Tinget gav Jens Møller 14 Dage at faa Sagen forligt i, lykkedes det ham ikke, skulde Dom fældes. Men det lykkedes ham at faa klaret Sagen i Mindelighed, saa han undgik at blive dømt.

Først i Februar 1755 dør Jens Møllers Kone — i en ung Alder, synes det, Børnene, to Piger og en Dreng, er kun 12, 6 og 4 Aar gamle. Nu skulde der holdes Skifte, men Jens Møller har aabenbart været klar over, hvad han kunde vente sig, og han søger at udsætte Opgøret saa længe som muligt ved at undlade Anmeldelse af Dødsfaldet til Skifteforvalteren. Omsider kom Skiftemændene, Hans Christensen Lund fra Vognserap sammen med Peder Jensen og Anders Olsen, begge Gaardmænd i Tuse. Det var den 26. Februar. De spurgte Jens Møller, hvorfor han ikke havde sendt Bud til Skifteforvalteren om Konens Dødsfald. Han svarede tvært, syntes det at fremgaa af Referatet, at han mente, det nok skulde spørges, og Forvalteren vidste det i hvert Fald nok alligevel.

Efter dette Ordskifte tog Skiftemændene fat paa Registreringen og Vurderingen af Boet, og det gav et andet Resultat end i 1731. Paa en Maade var Boet ganske vist righoldigt nok, der var en Masse Genstande, Møbler, Husgeraad, Værktøj o. lign. Blandt Møblerne var der adskillige Borde og Stole, men navnlig en stor Mængde Skabe, Kister og Skrin saavel af Fyr som af Eg. Meget Kobber-, Messing- og Tintøj var der ikke, men dog en Malmbøtte, en Messingkedel, et Tinkrus, 1 Tintallerken og en Tinfod til en Thepotte, Thepotten selv var der ikke. Af andre luksusprægede Genstande kan nævnes en Del Glas, der tales bl. a. om Bundeglas og Spidsglas, et Spejl var der ogsaa, ligesom man kan nævne en Jernlampe og nogle Lyse-

stager, hvorimellem en af Træ. Af Brugsgenstande forekommer foruden det sædvanlige Køkkenudstyr, Fyrtøj og Fyrstaal, en Spinderok, Karter, Manglefjæl, Uldsakse, en Del Kurve og Sold af Halm, en Kærne, et Deigtrug, en Mælkesi af Haar, en Manglefjæl og et Valketrug. Af mere særegen Genstande findes en Flint (Bøsse), et Fiskegliv og et Fiskevaad. Af Redskaber er der bl. a. et Mejered med Krog, en Segl, en Hørive, en Møggreb og et Skærelad. Endelig fandtes et helt Sæt Smederedskaber, der var Ambolt, Forhammer, Smedebælg, Skruestik, adskillige Hamre, Mejsler og flere Jernstykker.

Men trods de mange Genstande faar man alligevel Indtryk af et Hus i Forfald, en Mængde af Genstandene kaldes gamle, og adskillige var behæftede med Fejl og Mangler, saaledes var der Kister uden Laas og til Gengæld løse Laase uden Nøgler. Ogsaa Vurderingspriserne tyder paa, at det har været sløje Ting, langt det overvejende Antal vurderes til nogle faa Skilling, højst naar en Jernkakkelovn, som sættes til 5 Rdlr. Besætning var der ikke megen af, en brunblisset Hest paa 18 Aar, en rød Ko paa 14 og 4 Høns.

Hele Boets Værdi blev da heller ikke stor, ialt 54 Rdlr. 1 Mk. og 1 Sk.

Nu skulde man saa i Lag med Boets Udgifter, Restancer, Fæld o. lign. Jens Hansen har sikkert indset, at det vilde blive en pinlig Historie for ham, og han er derfor lusket af i al Stilhed og har overladt Vurderingsmændene til selv at tage Skøn over Tingene. Det gjorde de, og det blev ikke lysteligt. Først var der Skatter og Afgifter. Afgiften var 20 Rdlr. for et Aar, Skatter skyldtes for to Kvartaler a 1 Rdlr. 1 Mk. 4 Sk. Det var jo ikke saa galt, men des mere beløb Fælden sig til. Takseringen af Møllen giver et levende Indtryk af den sørgelige Tilstand, den befandt sig i, overalt trængtes der til store Reparationer. Hele Hestemøllen erklæredes for ganske ubrugelig, baade den og Vandmøllen maatte have nye Møllestene, der skulde

nyt Stibord, nyt Skrug og en Mængde nyt Tømmer overalt. Et Stampeværk erklæredes for nogenlunde passabelt, men maatte dog have nye Vandhjul. Ialt blev det tiltrængte Tømmer og Møllestene anslaaet til 120 Rdlr. Arbejdslønnen ved Reparationerne formodenes at ville beløbe sig til 75 Rdlr.

Var Møllen i ringe Stand, stod det sig endnu værre til med de andre Bygninger. Vurderingen nævner et Stuehus paa 13 Fag, to Sydlænger paa tilsammen 11 Fag, en Nordlænge paa 7 og dertil 10 Fag, hvoraf de tre kaldes Storstuen og de 7 siges at være tilbygget Stuelængen. Nordlængen skønnedes at kunne gaa an, de tre Fag Storstue krævede Reparationer for 8 Rdlr. pr. Fag for at komme i forsvarlig Stand, de 7 Fag 5 Rdlr. pr. Fag. De to Sydlænger kaldes ganske faldefærdige og skulde bygges op af ny, det menes at kunne gøres for 7 Rdlr. pr. Fag. Stuehuset kunde slet ikke blive staaende, det maatte bygges om fra Grunden, Omkostningerne herved ansloges til 211 Rdlr. Af Vurderingen fremgaar tydeligt, hvorledes Stuehuset tænktes bygget. Som fornødent til Opbygningen nævnes 26 Egestolper, 4 Alen lange, og 26 Egeløsholter til Bindingsværket, 29 Stkr. Fyr til Bryder og Bjælker, 39 Stkr. Fyr til Spærrer, 24 Tylvter Fyr til Straalægter, 30 Tylvter nye Fyrrebrædder til Gavle, Loft og Døre, 400 Stkr. Firetommersøm, 4 Læster Langhalm til Taget. Tømrerarbejdet vilde koste 2 Rdlr. pr. Fag, dertil 4 Rdlr. for Gavlene og 8 for Loftet. Tækkemanden skulde have 24 Sk. pr. Fag. Til disse Udgifter kom Anskaffelsen af to Heste til Hestemøllen. Ialt naaede Boets Udgifter op paa 625 Rdlr. 2 Mk. 7 Sk. Der var altsaa et ganske forsvarligt Underskud, som Jens Hansen Møller ikke havde nogen som helst Chance for at dække. Da Jens Hansen var og blev borte og ingensteds var at finde, som Skifteprotokollen beretter, udsattes Skiftets videre Behandling 6 Uger til 9. April. Fastsatte Dato mødte Skifteretten igen, og nu traf de Jens Møller. Han blev tilspurgt, om han havde Tilgode-

havender eller Gæld andetsteds, om han kunde betale Stervboets Underskud eller stille Herskabet fornøden Kaution, og om han agtede at blive ved Møllen. Hertil svarede han korteligen, at han hverken havde Tilgodehavender eller Gæld, at han hverken kunde betale Boets Underskud eller stille Herskabet Kaution, og at han hverken kunde eller vilde blive ved Møllen. Skifteprotokollen er ret behersket i sit Referat, men siden omtales Jens Møllers Svar som groft og uforskammet, det var sikkerligen ikke, som Herskabets Repræsentanter kunde forvente at blive svaret. af en elendig og forgældet Fæster.

Jens Møllers Optræden har formodentlig ikke fristet til yderligere Forhandlinger, i hvert Fald udsattes Skifteforretningen paany, denne Gang til 1. Maj. Men den første Maj faldt det Aar midt i den travle Saatid, de to Bønder, som var med i Skifteforretningen, havde ikke Tid at komme, hvorfor Skifteforretningen først genoptoges 2. Juni. Trods Jens Møllers Optræden den 9. April angiver Skifteforvalteren som Grund til den lange Udsættelse, at man ventede, Jens Møller vilde betale sine resterende Skatter og Afgifter og derefter søge Forlig med Herskabet, hvorved han kunde have faaet Lov at beholde sit Bohave og maaske ogsaa være blevet ved Møllen. Men Jens Møller foretog intet af dette, han vilde ikke sit eget bedste, siger Skifteforvalteren, idet han dog undlader at drøfte Mulighederne for, at Jens Møller kunde have betalt blot en ringe Part af sin Gæld. Endnu den 2. Juni fik han formelt en Chance, han blev igen spurgt, om han vilde og kunde betale sin Gæld, for i saa Fald vilde Skifteforvalteren favorisere ham. Jens Møller svarede atter et kort Nej, han kunde ikke betale. Dermed var Herskabets Taalmodighed ude, Boet sattes til Auktion. Der blev nu undersøgt, om alt det registrerede fandtes ved Boet, og der viste sig at mangle 34 Numre til en Værdi af 9 Rdlr. 4 Mk. 6 Sk. Kun for Koen og en Hønes Vedkommende kunde Jens Møller gøre tilbørlig Rede for Bortkomsten, de var nemlig

døde, det øvrige fik han Tilhold om at skaffe til Veje, inden Auktionens Dato den 16. Juni.

Auktionsdagen kom, uden at Jens Møller havde tilvejebragt det bortkomne. Det har øjensynligt været en stor Begivenhed. Alle Tuse Bymænd mødte op, og næsten alle købte et eller andet, desuden blev der købt af Folk fra Holbæk, Hagested, Birkholm, Jærnløse, Regstrup, Kundby, Butterup, Allerup, Maarsø og Trønninge, saa den hele Egn har altsaa været repræsenteret.

Efter Auktionen spurgte Skifteforvalteren, om der fandtes Kreditorer i Boet. Først meldte Niels Olsen fra Trønninge sig, han havde laant Jens Møller 11 Rdlr. 5 Mk. og 5 Tdr. Byg a 1 Rdlr., Søren Møller i Hagested havde ogsaa et Tilgodehavende, han havde fodret en Hest for Jens Møller om Vinteren, og endelig havde Mads Læsø i Maarsø fodret en Kvie for Jens Møller om Vinteren og desuden haft den paa Græs om Sommeren. Jens Møller nægtede intet deraf, hedder det. Ialt indbragte Auktionen 71 Rdlr. 5 Mk. 13 Sk., det var jo noget mere, end Boet var vurderet til, men det forslog alligevel ingen Steder over for den kolossale Gæld.

Og Herskabet havde helt tabt Taalmodigheden med Jens Møller nu; det hedder derom i Auktionsprotokollen: Da Jens Hansen staar til Restance med kgl. Skatter, og sidste Aars Afgifter er forfaldet til 1. Maj, og da han har ladet saavel Møllehuset som Mølleværket skammelig ruinere, og understod sig dog alligevel ved afholdte Skifte at frasige sig Møllen, skønt han endog siden har fra Møllen bortført, hvad Stervboet tilhørte, saa er at afsige Dom over bemeldte Jens Hansen til Satisfaktions Erholdelse, Skadesløsbetalings Nydelse og til Straffes Undgældelse for ommeldte hans skammelige Forfald med hans Fæstemølle som for den begangne lovstridige Omgang med Stervboets Gods. Conferentsraad Severin Løvenskjold er derfor tvunget til at indstævne Jens Hansen til Tuse Merløse Herredsting til endelig Afgørelse paa Dom.

Jens Møller blev stævnet, og hans Sag kom for paa Tinget d. 3. Juli. Ridefoged Jens Stiesen paa Vognserup spurgte tre Mænd, Per Jensen af Kundby, Anders Olsen og Niels Olsen af Tuse: 1) Om Møllens Brøstfældighed, 2) Om hvad der havde foraarsaget Jens Møllers slette Tilstand, siden han havde ruineret baade Møllen og hvad han modtog ved Fæstets Tiltræden, 3) Om Mølleren havde taget noget fra Boet efter Registreringen, og 4) om de vidste, at Jens Hansen selv havde frasagt sig Møllen.

De tre Mænds Svar var overensstemmende, der svaredes, at Tuse Mølle ved hans Tiltræden var i bedre Stand end sidste Vinter, og at den i Jens Hansens Tid var blevet forringet fra Aar til Aar, ligesom der ved hans Tiltræden fandtes mere af Kreaturer og Indbo end ved Registreringen. Som Aarsag til hans Elendighed angaves, at han var forfalden til Drik. Til tredie Spørgsmaal svaredes med Omtale af de 9 Rdlr. 4 Mk. og 66 Sk. og til fjerde, at Jens Hansen godvilligt havde frasagt sig Møllen. Jens Stiesen krævede derefter, at Jens Hansen skulde have sit Fæste forbrudt og betale sin Skyld til sit Herskab, kunde han ikke betale, skulde han aftjene det med Arbejde, hvor han fik det anvist.

Jens Møller blev nu kaldt frem, men som saa ofte før gjorde han sig bemærket ved sin Fraværelse. Hele fem Gange raabte der forgæves paa ham, hedder det. Næste Tingdag havde man imidlertid faaet fat i ham, og nu var han blevet ydmyg, han indrømmede sin Skyld og bad om, at Herskabet vilde behandle ham paa det mildeste. Men det var for silde. Sagen gik til Dom, og Dommen lød paa, at Jens Møller skulde betale sit Herskab 615 Rdlr. + Processens Omkostninger inden 15 Dage, i Mangel af Betaling eller tilstrækkelig Kaution skulde han lide Fængsel, desuden skulde han have sit Fæste forbrudt og give Forpligt for sig.

Stervboets Aktiver tilfaldt Herskabet, efter at Sagens og Processens Omkostninger var trukket fra. De an-

dre Kreditorer henvistes til at søge Jens Møller paa lovlig Vis.

Dermed forsvinder Jens Hansen Møller, og samtidig forsvinder Tuse Vandmølle. 1761 hedder det: Tuse Græsmølle er nedlagt, siden Vandets Gang fordærver Bøndernes paastødende Enge[27]. Herskabet har ikke fundet det værd at bekoste den dyre Nybygning, da Møllerne dog havde saa ringe Chance for at klare sig hæderligt i Tuse. For et halvt hundrede Aar siden kunde man endnu et Stykke Syd for Landevejen se nogle Pæle i Aaen, de skulde være Rester af Møllen.

Tuse Mølles Historie var lang og bedrøvelig, mindst fire Gange i Løbet af 200 Aar var den ganske ødelagt, og til andre Tider stærkt medtaget. Kun en af de elleve Møllere, vi kender ved Navn, nemlig Hans Christensen blev en velstaaende Mand ved Mølleriet, Anders Rasmussen og Jens Andersen har sagtens klaret sig nogenlunde, det samme gælder maaske om Hans Sørensen før Krigen. Jens Sørensen søgte at snyde sig fra sine Afgifter, Peder Jensen havde Restancer og klagede sig haardeligt. Peder Ibsen førte en kummerlig Tilværelse paa Møllen. Da Hans Sørensen og Peder Jørnsen forlod den, var den ganske øde, og Hans Møller, Hans Jensen, Trønninge, Oluf Bjerg og Jens Hansen rømte fra den eller blev dømt fra den for Armods Skyld. Det har saaledes ikke alle Dage været en god Forretning at være Møller — i hvert Fald ikke i Tuse.

Noter.

1) „Scriptores rerum danicarum medii ævi" VII p. 20.
2) „Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis" No. 6033.
3) Roskildegaards Lensregnskaber, Jordebogsafgifter.
4) Roskildegaards Lensregnskaber, Sagefald 1556.
5) Sjællandske Tegnelser 1596, 18. 470 b.
6) 1 Pund Mel var 20 Skpr.
7) Roskildegaards Lensregnskaber 1601.
8) Sjællandske Tegnelser 1604, 19, 465b.
9) Roskildegaards Lensregnskaber 1613.
10) Roskildegaards Lensregnskaber 1616.
11) Roskildegaards Lensregnskaber 1617.
12) Roskildegaards Lensregnskaber 1619.
13) Tuse Herreds Tingbog 1637 p 44—52.
14) Roskildegaards Lensregnskaber 1630, Indfæstning.
15) Matriklen 1662, Tuse Sogn.
16) Matriklen 1664, Tuse Sogn.
17) Kronens Skøder, 16. Juli 1667.
18) Skatkammerets Skødebog 14, 494 Bil.
20) Markbog 1682. No. 258 p. 41.
21) Matrikel 1685. Tuse Sogn.
22) Holbæk Amtsstueregnskaber. Ekstraskatter 1690. Bilag. Samme 1704, 1712, 1715.
23) Sjællandsfar Landstings Skødebog 10,495.
24) Vognserup Godsarkiv, Skifteprotokol.
25) Vognserup Godsargiv, Fæsteprotokol 1746.
26) Tuse Herreds Tingbog 1754.
27) Rentekammeret. Betænknink og Efterretning ang. Vand- og Vejrmøller i Danmark indsendt fra Amtmændene i Henhold til Rentekammerets Cirkulære af 19. Maj 1751.